

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Дігтенко Марина Володимирівна,
здобувачка третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Інституту спеціальної педагогіки і психології
Інституту спеціальної
педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України м. Київ
m.andreenko@gmail.com

Науковий керівник:
Володимир Шевченко,
доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор
кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені Миколи Ярмаченка
факультету спеціальної освіти та соціальної політики Українського
державного університету імені Михайла Драгоманова

Сучасний розвиток інклюзивної освіти та гуманістичних підходів до виховання і навчання дітей з особливими освітніми потребами зумовлює зростання уваги до проблеми соціального розвитку дітей дошкільного віку із синдромом Дауна. Саме дошкільний вік є сенситивним періодом для формування базових форм спілкування, емоційної взаємодії, навичок самообслуговування, наслідування, прийняття соціальних правил та становлення первинного образу себе в системі міжособистісних стосунків. Для дітей із синдромом Дауна соціальний розвиток набуває особливого значення, оскільки успішність їхньої подальшої адаптації до освітнього середовища, взаємодії з однолітками і дорослими, а також інтеграції в суспільство значною мірою залежить від якості ранньої психолого-педагогічної підтримки [5].

Синдром Дауна є однією з найпоширеніших форм хромосомної патології, яка супроводжується своєрідним поєднанням фізичних, когнітивних, мовленнєвих та емоційно-особистісних особливостей. Однак сучасні наукові підходи акцентують не лише на дефіцитах розвитку, а й на ресурсних можливостях дітей із синдромом Дауна, зокрема на їхній емоційній відкритості, здатності до наслідування, прихильності до соціального контакту, розвитку емпатійних реакцій та схильності до позитивної взаємодії з іншими. Це дає підстави розглядати соціальний розвиток не як вторинний напрям супроводу, а як один із центральних векторів психологічної допомоги дитині дошкільного віку із синдромом Дауна [2].

У спеціальній психолого-педагогічній літературі проблема розвитку дітей із синдромом Дауна висвітлюється у різних аспектах: когнітивному, мовленнєвому, моторному, емоційному та соціальному. Науковці наголошують, що діти цієї категорії проходять усі основні етапи розвитку,

однак темп їхнього становлення є уповільненим, а структура розвитку – нерівномірною. Порушення в одній сфері часто зумовлюють труднощі в інших сферах: наприклад, моторна незрілість ускладнює предметно-практичну діяльність, що, своєю чергою, обмежує пізнавальну активність, знижує можливості спілкування та звужує соціальний досвід [1].

Таблиця 1.

Психологічні особливості соціального розвитку дітей дошкільного віку із синдромом Дауна

<i>Сфера розвитку</i>	<i>Характерні особливості</i>	<i>Значення для соціалізації</i>
Емоційна	Доброзичливість, емоційна відкритість, чутливість до ставлення інших	Полегшує встановлення контакту з дорослими та однолітками
Комунікативна	Затримка експресивного мовлення, кращий розвиток розуміння мовлення	Потребує альтернативних і додаткових засобів комунікації
Когнітивна	Уповільнене сприймання, труднощі уваги, пам'яті, узагальнення	Ускладнює розуміння складних соціальних ситуацій і правил
Поведінкова	Потреба у структурі, передбачуваності, можливі реакції протесту при перевантаженні	Вимагає чітких правил, повторення, емоційної стабільності середовища
Наслідування	Відносно добра здатність вчитися за зразком	Дає змогу ефективно формувати соціальні навички через моделювання
Особистісна	Залежність від підтримки дорослого, потреба у схваленні	За умови позитивного підкріплення зростає впевненість і активність

Дослідники відзначають, що діти дошкільного віку із синдромом Дауна часто мають знижений м'язовий тонус, уповільнений розвиток дрібної та загальної моторики, труднощі з концентрацією уваги, обмеження короткочасної та робочої пам'яті, а також затримку розвитку експресивного мовлення. Водночас багато праць вказують на відносну збереженість емоційної сфери, високий рівень потреби у соціальному контакті, здатність до емоційного наслідування, позитивну реакцію на заохочення і чутливість до емоційного стану оточення. Отже, соціальний розвиток дітей із синдромом Дауна має складний, але потенційно перспективний характер, якщо для нього створено відповідні умови. Метою тез є теоретичне узагальнення психологічних особливостей соціального розвитку дітей дошкільного віку із синдромом Дауна та визначення основних напрямів психолого-педагогічної підтримки цього процесу [3].

Дошкільний вік є періодом активного формування соціальної компетентності дитини. У цей час відбувається інтенсивний розвиток спілкування з дорослими та однолітками, закладаються навички емоційного самовираження, регуляції поведінки, наслідування соціальних ролей, прийняття правил і норм взаємодії. У дітей із синдромом Дауна зазначені процеси формуються за особливою траєкторією, що потребує уважного врахування їхніх психологічних особливостей.

Передусім соціальний розвиток такої дитини тісно пов'язаний із загальним рівнем психофізичного розвитку. Через зниження темпу формування пізнавальних процесів, труднощі утримання уваги, уповільнене сприймання та недостатню сформованість мовлення дитині складніше включатися в колективні форми діяльності, брати участь у сюжетно-рольовій грі, адекватно висловлювати власні потреби та розуміти складні соціальні ситуації. Однак це не означає відсутності соціального потенціалу. Навпаки, багато дітей із синдромом Дауна виявляють виражену потребу у контакті, прихильність до значущого дорослого, готовність до наслідування та емоційної взаємодії.

Однією з важливих психологічних особливостей є емоційна відкритість і доброзичливість. Діти із синдромом Дауна зазвичай легше, ніж деякі інші категорії дітей з порушеннями розвитку, встановлюють початковий емоційний контакт, позитивно реагують на лагідний тон, підтримку, усмішку, схвалення. Вони часто прагнуть бути залученими до спільної діяльності, демонструють довіру до дорослого, чутливо реагують на емоційний клімат у групі. У цьому вбачається значний ресурс для соціального навчання, оскільки саме через емоційно забарвлену взаємодію дитина опановує первинні соціальні моделі поведінки [4].

Разом із тим у соціальному розвитку дітей із синдромом Дауна спостерігаються певні труднощі. Через мовленнєві обмеження їм складно вербалізувати свої бажання, почуття, протест або потребу в допомозі. Це може спричинити фрустрацію, поведінкові реакції уникання, упертість або емоційні спалахи. Труднощі розуміння складних інструкцій, переносного значення висловлювань, прихованого соціального контексту також ускладнюють повноцінну взаємодію з однолітками. Дитина може прагнути контакту, але не завжди володіти достатніми засобами для його підтримання.

Соціальний розвиток дітей дошкільного віку із синдромом Дауна значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативної діяльності. Зазвичай розуміння зверненого мовлення у таких дітей є кращим, ніж власне експресивне мовлення. Це означає, що дитина здатна сприймати соціальні сигнали і частково орієнтуватися у вимогах ситуації, але не завжди може дати розгорнуту відповідь або ініціювати спілкування. Тому в роботі з ними важливо використовувати не лише усне мовлення, а й жести, піктограми, візуальні опори, демонстрацію дій, чітку послідовність інструкцій та повторення.

Особливу роль у соціальному розвитку відіграє наслідування. Діти із синдромом Дауна часто добре засвоюють зразки поведінки через спостереження за дорослими та ровесниками. Це відкриває широкі можливості для розвитку навичок спілкування, самообслуговування, участі у грі та дотримання соціальних правил через моделювання ситуацій, показ, спільне виконання дій, соціальні історії та вправлення в повсякденних життєвих ситуаціях.

Соціальний розвиток дитини із синдромом Дауна

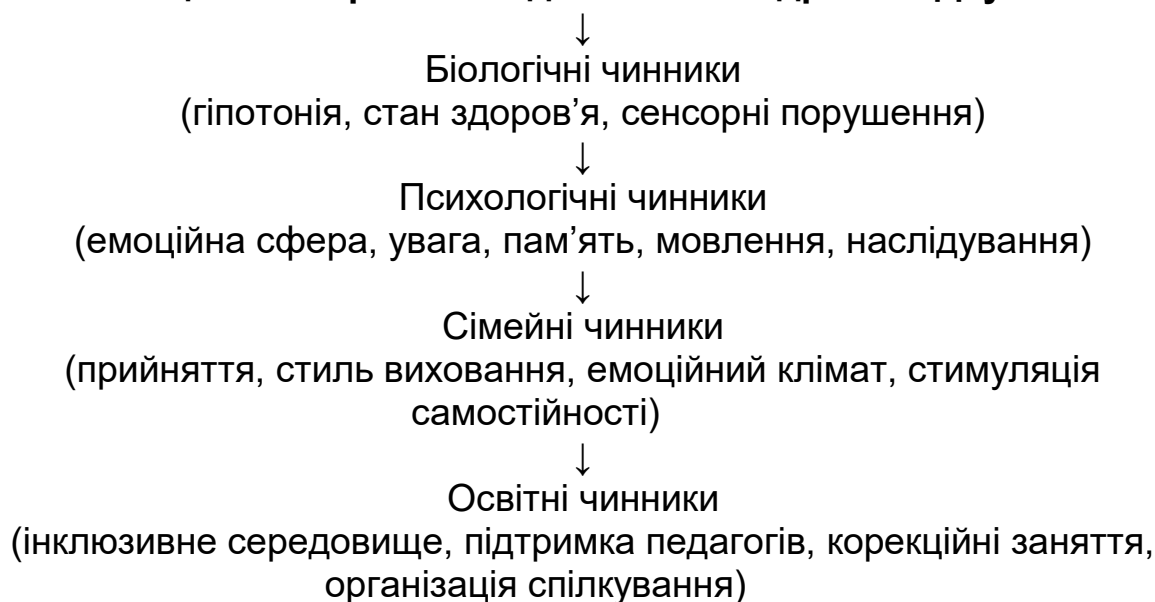

Рис. 1. Схема чинників соціального розвитку дитини дошкільного віку із синдромом Дауна.

Не менш важливим компонентом є розвиток емоційної регуляції. Попри відносну збереженість емоційної сфери, дітям дошкільного віку із синдромом Дауна часто складно самостійно впоратися зі змінами звичного режиму, перевантаженням, очікуванням, ситуаціями невдачі або соціального неприйняття. Вони можуть гостро реагувати на новизну, відсутність передбачуваності або надто високі вимоги. Саме тому ефективне психолого-педагогічне середовище має бути структурованим, емоційно безпечним, передбачуваним і підтримувальним.

У контексті дошкільної освіти соціальний розвиток дитини із синдромом Дауна найбільш успішно відбувається за умов інклюзивного середовища, де поєднуються можливості спілкування з ровесниками, підтримка педагогів і систематична корекційно-розвивальна допомога. Спільне перебування в групі дитячого садка сприяє формуванню моделей соціальної поведінки, наслідуванню правил групового життя, засвоєнню комунікативних шаблонів, розвитку співпраці, очікування черги, спільної гри, прохання про допомогу та вираження емоцій прийнятними способами.

Однак сам факт включення дитини в інклюзивне середовище ще не гарантує її успішної соціалізації. Для цього потрібна цілеспрямована робота дорослих: організація спільної діяльності, підтримка ініціативи дитини, створення ситуацій успіху, формування позитивного ставлення однолітків, профілактика соціальної ізоляції. Педагог має виступати

посередником між дитиною та соціальним оточенням, допомагаючи їй розуміти правила взаємодії і поступово опанувати соціально прийнятні форми поведінки.

Важливим чинником соціального розвитку є сім'я. Саме в сімейному середовищі дитина засвоює первинні моделі емоційного контакту, довіри, прихильності, реагування на успіх і невдачу, способи вираження потреб. Психологічний клімат родини, прийняття дитини, послідовність батьківських вимог, готовність дорослих підтримувати розвиток самостійності без надмірної опіки безпосередньо впливають на рівень її соціальної компетентності. Якщо батьки вірять у можливість дитини, залучають її до щоденних справ, стимулюють спілкування та позитивно підкріплюють навіть незначні досягнення, це створює підґрунтя для більш успішної соціальної адаптації.

Теоретичний аналіз проблеми дає підстави стверджувати, що діти дошкільного віку із синдромом Дауна мають специфічні психологічні особливості соціального розвитку, зумовлені поєднанням когнітивних, мовленнєвих, емоційно-особистісних і моторних чинників. Для них характерні емоційна відкритість, доброзичливість, прагнення до контакту, здатність до наслідування, потреба у схваленні та підтримці дорослого. Водночас спостерігаються труднощі вербальної комунікації, емоційної саморегуляції, розуміння складних соціальних ситуацій і дотримання правил взаємодії без спеціальної допомоги. Соціальний розвиток дітей із синдромом Дауна є найбільш успішним за умов раннього втручання, індивідуалізованого психолого-педагогічного супроводу, використання візуальних і практичних методів навчання, створення емоційно безпечного інклюзивного середовища та активної участі сім'ї. Важливо орієнтуватися не лише на обмеження, а й на ресурси дитини, зокрема її здатність до емоційного контакту, емпатії, соціального наслідування та позитивної взаємодії.

Перспективами подальших досліджень є розроблення програм психологічного супроводу соціального розвитку дітей дошкільного віку із синдромом Дауна, створення практичних інструментів оцінювання соціальної компетентності, а також вивчення впливу сімейного середовища на формування соціальної адаптації цієї категорії дітей.

Список використаних джерел:

1. Венгер Г. С. Психологічні особливості синдрому Дауна // Трансформаційні зміни особистості студентської молоді засобами професійної освіти : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. Миколаїв : ІЛІОН, 2020. С. 9–14.

2. Затман О. В. Психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з синдромом Дауна за даними спеціальної літератури // Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти : зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. конф. (м. Харків, 13–14 травня 2025

р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін. Харків, 2025. С. 110–114.

3. Дігтенко М. В. Особливості розвитку дітей з синдромом Дауна в спеціальній психолого-педагогічній літературі // Матеріали X Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології «Безбар'єрність у світі осіб з особливими потребами: досвід та інновації» (24–25 жовтня 2024 р.). С. 112–117.

4. Шевченко В. М. Сучасні психолого-педагогічні методики розвитку дітей з особливими освітніми потребами // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2022. Вип. 37. С. 206–214.

5. Савицький А. М., Щербакова Т. В. Готовність до навчання дітей молодшого шкільного віку з синдромом Дауна // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2025. Вип. 48. С. 126–132.